

к.п.н., асистент кафедри
дошкільної та початкової освіти
Інституту педагогіки, психології
і мистецтв
Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(м. Вінниця)

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ДІТЕЙ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

***Анотація:** проаналізовано основні ідеї виховання загальнолюдських цінностей дітей у творчій спадщині В. О. Сухомлинського та переосмислено їх значення для сучасної школи.*

***Ключові слова:** загальнолюдські цінності, молодші школярі, ціннісний імператив, рефлексія, емпатія.*

***Аннотация:** проанализировано основные идеи воспитания общечеловеческих ценностей детей в творческом наследии В. А. Сухомлинского и переосмыслено их значение для современной школы.*

***Ключевые слова:** общечеловеческие ценности, младшие школьники, ценностный императив, рефлексия, эмпатия.*

***Summary:** The article deals with the analysis of basic ideas of human values in the creative heritage by Sukhomlinsky. The author rethinks the role of them in the modern education.*

***Keywords:** human values, primary schoolchildren, value imperative, reflection, empathy.*

Сучасні тенденції розвитку України як демократичної правової держави актуалізували проблему громадянського виховання особистості в суспільстві. Адже стабільність і могутність держави залежать від свідомості її громадян. Головне призначення громадянського виховання — формування готовності й здатності особистості до позитивних змін соціального середовища; до її повноцінної самореалізації в суспільстві й державі в їх інтересах і власного розвитку.

Громадянське виховання – це всеохоплююча категорія, що поєднує всі грані педагогічного процесу. Важливе місце у ньому посідає освітня складова, у вигляді громадянської освіти, яка доповнюється й розширюється вихованням у душі громадянськості, що передбачає розвиток в особистості здатності усвідомлювати провідні загальнолюдські цінності.

Мета статті – розкрити основні ідеї виховання загальнолюдських цінностей дітей у творчій спадщині В. Сухомлинського та переосмислити їх значення для сучасної школи.

У поняття “загальнолюдські цінності” вкладається два взаємодоповнюючих значення. По-перше, це цінності, які мають значення і становлять сенс життя для більшості людей. У гуманному суспільстві такі якості особистості як совість, честь, миролюбство, здатність до любові, співчуття, милосердя, взаємодопомоги, почуття власної гідності вважаються загальнолюдськими цінностями. По-друге, це вічні цінності, які носять абсолютний характер. В їх основі лежить ідея Бога як абсолютного втілення Любові, Добра, Істини, Краси, Справедливості.

Загальнолюдські цінності виступають як ідеал, взірець поведінки для більшості людей. Відображаючи досвід усього людства, ці цінності сформульовані у різних релігійних системах як заповіді. Вселюдські цінності також виражені в «Загальній Декларації прав людини», «Європейській Конвенції прав людини і основних свобод», «Міжнародному пакті про громадянські і політичні права», в недавно прийнятій екуменічній хартії Європи і інших міжнародних документах, визнаних більшістю країн світу, у «Всезагальній Ноосферній Духовно-екологічній Конституції людства» тощо.

Сучасна психолого-педагогічна наука виділяє такі рівні цінностей: матеріальні; соціальні; духовні або загальнолюдські цінності. У процесі свого розвитку особистість проходить відповідні етапи, ступені духовного зростання, що виявляється у певній індивідуальній системі ціннісних орієнтацій, які визначають її ідеали, моральні засади, принципи і, врешті-решт, життєвий шлях.

Система цінностей особистості має відносно самостійний характер – це підкреслювали у своїх працях В.Віндельбанд, М.Гартман, М.Вебер, В.Франк, її структура включає взаємодію таких параметрів, як цінності життя і його сенсу, цінність морально-правового вибору вчинку та поведінки, індивідуально-соціальні цінності, що відбивають структуру діяльності особистості, специфічний спосіб її існування.

Формування загальнолюдських цінностей відбувається у період між дошкільним і молодшим шкільним віком. В цей перехідний період виникають нові потреби та інтереси, зникають або послаблюються ті, що були притаманні попередньому вікові. Саме на зіткненні двох вікових періодів цінності та ціннісні орієнтації людини виступають у суперечність із системою мотивів і потреб, що склалися раніше. Про те, що саме в молодшому шкільному віці активно формуються загальнолюдські цінності свідчить наявність головної умови їх виховання – розвиток рефлексії, усвідомленого життєвого досвіду і довільної поведінки. Адже у цьому віці з'являються передумови до рефлексивного мислення як здатності людини аналізувати свої дії, вчинки, мотиви та співвідносити їх із загальнолюдськими цінностями, а також з діями, вчинками та мотивами інших людей.

На розвиток загальнолюдських цінностей у молодшому шкільному віці суттєво впливає і така психологічна ознака, як становлення самопізнання та стійкого образу “Я”, який являє собою не просто відображення будь-яких об'єктивних умов, а соціальну установку, ставлення особистості до самої себе. Образ “Я” вміщує у собі три взаємопов'язані компоненти: пізнавальний – пізнання себе, уявлення про свої якості та властивості; емоційний – оцінка цих якостей і пов'язане з нею самолюбство, самоповага і т. ін.; поведінковий – практичне ставлення до себе, похідне від перших двох компонентів [1, с.125].

Пошуки оптимальних шляхів розв'язання проблеми формування загальнолюдських цінностей дітей спонукають нас звернутися до педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського.

Під духовно вихованою людиною він розумів високоморальну, гуманістично спрямовану, фізично досконалу, естетично розвинену особистість, віддану своєму народові, своїй Батьківщині, яка не є байдужою до горя й біди інших людей, яка співчуває іншому та в разі потреби надає йому допомогу. Педагог вважав, що загальнолюдські цінності, виведені із природи людини, універсальної для усіх епох і культур, поєднуються з цінностями, властивими конкретним епохам і культурам [7, с.213].

В етичних цінностях та імперативах, які він обстоював у своїй творчості — співпереживання, співчуття, краса, горе, пам'ять нащадків, мудрість людської скорботи, любов до батьків, дідів, вірність і відданість рідним і близьким, любов до людей, совісність, скромність, працелюбність.

Особливе значення має ціннісний імператив педагогіки В.Сухомлинського, який виражає соціально-педагогічну складову Здоров'я як найвищої життєтворчої цінності людини. Здоров'я, на думку педагога, є саме тим багатством, тою цінністю, які не можна порівнювати з будь-якими іншими цінностями людського життя [5, с.315]. Здоров'я, за Сухомлинським, є самодостатньою цінністю найвищого порядку.

Яскравою і самобутньо вираженою цінністю його педагогіки є ідея Сім'ї як особистісної цінності людського життя. Найбільш прийнятною суспільно-педагогічною формою реалізації виховного потенціалу сім'ї В.Сухомлинський вважав сімейно-шкільне виховання, яке має гармонізувати духовно-моральні цінності сімейного життя з духовно-моральними засадами суспільно-історичного розвитку. На батьків педагог покладав обов'язок створення в сім'ї необхідних умов для становлення особистості дитини, аби в неї могла виробитися правильна соціальна орієнтація, утвердилися почуття рівноправного і повноцінного учасника життя своєї сім'ї, країни [2, с. 27].

Наступним ціннісним імперативом педагогіки В.Сухомлинського є ідея Родини як особистісно-суспільної цінності людського життя, яка передбачає виховання поваги до родинних звичаїв і традицій, до історичної долі предків,

їхніх досягнень і поразок, сподівань і самовідданих зусиль на тернистих дорогах до щастя, матеріального благополуччя і духовного розвою.

Великого значення надавав педагог формуванню такої цінності як «Країна» - особистісно-громадянської цінності суспільного буття, що передбачає виховання любові до рідної землі, готовності до самопожертви в боротьбі за свободу і благополуччя свого народу, плекання почуття громадянської честі і гідності, патріотизму і повинності, відповідальності і обов'язку, прагнення до соціальної гармонії і міжетнічної справедливості, виховання пошани до Закону, шанобливого ставлення до прав і свобод інших людей, поваги до державних символів і національних святинь, традицій, звичаїв, обрядів є пріоритетними завданнями державотворчої місії освіти, школи, учителя [2, с. 28].

Найбільш яскравим ціннісним імперативом педагогіки В.Сухомлинського є ідея Батьківщини як особистісно цивілізаційної цінності людини, складовими якої є задушевне ставлення до землі своїх предків, до свого Рідного краю, того природного оточення, матеріальної і духовної бутності [2, с.29].

Одне із центральних місць у виховній системі В.Сухомлинського справедливо посідало виховання загальнолюдських цінностей, процес становлення яких, відбувається за такими закономірностями: по-перше, знання мають перерости у звичку, а звичка, поступившись власними інтересами, стати традицією; по-друге, звички повинні бути підкріплені емоційною оцінкою, переживанням власних вчинків; по-третє, має бути відповідність між принципами і вчинками. Гарантом цьому є цілеспрямована і систематично організована поведінка дітей. Уважаючи молодший шкільний вік періодом, коли «душа дуже піддатлива до емоційних впливів», В.Сухомлинський радить саме в цей час розкривати перед дітьми сутність загальнолюдських цінностей, учити їх жити за людськими законами.

Першою сходинкою до формування загальнолюдських цінностей у дітей є виховання у них рефлексивних емоцій, почуття обов'язку, відповідальності за свої вчинки. За Сухомлинським, виховання рефлексивного мислення – це

насамперед виховання в дитини «відчуття серцем іншої людини». Педагог переконував, «якщо дитині байдуже, що на серці в її товариша, друга, матері, батька, якщо дитина не вміє бачити в очах іншої людини, що в неї на серці, вона ніколи не стане справжньою людиною» [6, с.356].

Вдячність В.Сухомлинський вважав «рідною сестрою» почуттів відповідальності, обов'язку, громадянської гідності [4, с.481]. Розуміння дитиною того, що все, що її оточує, і блага, якими вона користується, втілення людської праці, є, за його переконанням, найважливішим чинником, що сприяє утвердженню почуття вдячності людям. Велике значення надавав він формуванню чутливості, співпереживання, милосердя. Абеткою виховання людяності педагог вважав переживання дитиною страждань іншої людини. Гуманність, готовність прийти на допомогу, усвідомлений потяг робити добро стверджував Сухомлинський, беруть свій початок з емпатійних переживань дитинства. Створена ним «Азбука моральної культури» не втратила своєї актуальності й нині, коли особливо відчутний брак людяності, чуйності, доброзичливості.

Першочерговою умовою успішного формування загальнолюдських цінностей дітей педагог вважав організацію емоційно-насиченого, діяльного життя школи, розвиток громадянської активності кожного індивіда.

Вивчення роботи загальноосвітніх шкіл №№ 4, 5, 15 м. Вінниці дозволяє зазначити, що вже в першому класі кожен учень ознайомлюється з давньоукраїнськими міфами, казками, легендами, прислів'ями і приказками, піснями, віршами про родинне життя, його цінності, рідний край, природу, свій народ. У початкових класах педагоги цілеспрямовано формують основи системи знань про Україну-Батьківщину, героїчні подвиги предків. Учні збагачуються духовними цінностями, закодованими в кращих творах фольклору, дитячих письменників. Усе це допомагає вчителям вводити дитину в коло духовного життя нації, адже герої казок, пісень, дум та інших народних творів пробуджують у вихованців глибокі і добрі почуття, викликають гордість

за героїчне минуле, надихають на корисні справи, гуманне ставлення до інших людей.

Проведення тематичного уроку-свята “Моє рідне місто Вінниця”, у якому презентують свій творчий пошук школярі 3-х-4х класів, їх батьки, громадськість, видатні люди міста дозволяє закладати основи національної свідомості. Безпосереднє спілкування з довіллям в школах поєднується з впливом емоційно-художніх засобів українського мистецтва – музикою, співом, малюванням, вишиванням, використанням фольклору на різноманітних позакласних заходах «Моя родина», «Немає України без калини» та ін., передую даному виду діяльності мотивація; розповіді педагогів, практична діяльність дітей, їх безпосередня участь в народних святах, театральних дійствах, творча робота на заняттях з ручної праці та образотворчого мистецтва, з екскурсіями до художнього та краєзнавчого музеїв. Важлива роль у виховному впливі відводиться народним іграм, у які діти з задоволенням грають на подвір'ї школи, та іграшкам, що самостійно або за допомогою батьків майструють.

Особлива увага звертається на створення доброзичливої довірливої атмосфери, врахуванні побажань та інтересів дитини, заохочення проявів ініціативи, можливості змістовного різновікового спілкування як з дорослими, так і з дітьми. Вчителі навчають дітей способам ділового і особистісного спілкування, співробітництва, толерантній і коректній формі зауважень, відстоювання власної думки без використання недоброзичливих суджень та оцінок, а також, роз'яснюють можливі способи поведінки, які виражають бажання надати допомогу людям, підтримати ініціативу інших, учити справедливому ставленню до зауважень партнера, вчити умінню аргументувати заперечення, умінню переконувати партнера. Така робота поєднується з встановленням правил поведінки дитини в школі, в родині, у громадських місцях.

На сучасному етапі розвитку України відповідно до означених демократичних орієнтацій важливо, щоб усі члени суспільства мали уявлення про права та обов'язки людини в громадянському суспільстві.

В.Сухомлинський зараховує проблему обов'язку до сфери людських стосунків. На його погляд, мудрість людської повинності „сама й полягає в тому, щоб бачити і внутрішньо розсудити, де повинен ти і де повинні тобі” [7, с. 185]..

У руслі вищезначеного важливим є донесення до свідомості дітей первинних уявлень про права кожної людини, про нашу державу, її закони, правила і норми співжиття в соціумі. Велику цікавість у вихованців викликають виховні заходи під назвою «Мій лист до Президента», де діти вперше усвідомлюють свою роль у суспільному житті країни.

У творчому доробку вчителів початкових класів наступні методи і засоби формування загальнолюдських цінностей: розгляд картин, що відображають знайомі для дітей життєві ситуації, які демонструють настрій, стани, поведінку дітей у докільлі (тривогу, хвилювання, страхи, фізичний біль, образу) і реакцію старших людей або однолітків на ці стани самопочуття; читання художніх творів, зокрема народних казок, у яких змальовується певна ситуація, що втілює певний правовий зміст з наступним її обговоренням; вправи-практикуми: Нащо дітям права? Які обов'язки дітей? Чим відрізняються права дорослих і дітей? Що ти будеш робити, якщо ви гралися у великій купі піску, вона обвалилася і засипала хлопчика?; ігри-вправи на актуалізацію “Я”: Хто у нас в групі найвідповідальніший (працелюбність, сміливість)? Кому можна доручити важливу справу?; ігри-вправи, в яких дітям пропонують вирішення ситуацій з певним морально-правовим змістом; позитивна оцінка реальних проявів дітей, що відображає їхню громадянську спрямованість, чесність, гідність; конкурси на найкраще побажання, конкурс подарунків рідному місту, конкурс хвальків, чародіїв; дидактичні ігри: “Лото настроїв”, “Підбери почуття”, “Порівняй героїв казок”.

Висновки. Спадщина В.Сухомлинського має колосальне значення для української школи, яка передбачає цілеспрямований, систематичний, регульований педагогічний вплив. Вона особливо близька нашому сучаснику своїм зв'язком з проблемою виховання людяності у молодого покоління, з долею народу, якому педагог присвятив усі свої духовні поривання, помисли і творчі пошуки.

Список використаних джерел

1. Бернс Р. Развитие Я – концепции и воспитание / Р. Бернс / – М., 1986. – 420с.
2. Бик А. С. Педагогіка Василя Сухомлинського в системі цінностей демократичного суспільства / С. Бик // Педагогіка Василя Сухомлинського на зламі епох : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. та 5-х Всеукр. пед. чит. — К. ; Кіровоград, 1999. — С. 27 — 30.
3. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Шлях освіти. — 2000. — № 3. — С. 7 — 13.
4. Сухомлинський В. О. Виховання обов'язку / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / редкол. : О. Г. Дзевєрін (голова) та ін. — К. : Рад. шк., 1976 — Т. 5. — 1977. — С. 472 — 488.
5. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / редкол. : О. Г. Дзевєрін (голова) та ін. — К. : Рад. шк., 1976 — Т. 1. — 1976. — С. 207 — 400.
6. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / редкол. : О. Г. Дзевєрін (голова) та ін. — К. : Рад. шк., 1976 — Т. 3. — 1977. — С. 283 — 582.
7. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / редкол. : О. Г. Дзевєрін (голова) та ін. — К. : Рад. шк., 1976 — Т. 2. — 1976. — С. 147 — 416.

Заявка на участь у семінарі

Колосова Олена Вікторівна

кандидат педагогічних наук;

асистент кафедри дошкільної та початкової освіти

Інститут педагогіки, психології і мистецтв

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла
Коцюбинського

м. Вінниця вул. Острозького 32

Тема доповіді: ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ
ДІТЕЙ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Форма участі: участь у науково-практичному семінарі без доповіді.

Домашня адреса: м. Вінниця вул. Литвиненко 42 кв. 128

моб. тел. : (067) 877 27 83

Необхідність бронювання житла: так.